

PROMENA PARADIGME RAZVOJA I RASTA PRIVREDE POD UTICAJEM LIBERALIZACIJE TRŽIŠTA U SRBIJI

CHANGING THE PARADIGM OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND GROWTH UNDER THE INFLUENCE OF MARKET LIBERALIZATION IN SERBIA

Goran Jovanić¹

DOI: <https://doi.org/10.31410/EMAN.2020.351>

Sažetak: U radu je prikazana promena privrede pod uticajima u poslednjih 20 godina na ograničenom tržištu kakva je Srbija. Na taj način ukazujemo na ogroman uticaj neprimetnih i u javnosti nedovoljno imenovanih mera koje su donosile vlasti posle revolucije 2000-te do danas. Prva od mera koja je potpuno promenila ekonomiju zemlje je ukidanje kontingenata. Uticaj ove promene je promenio ukupnu privrednu situaciju i narušio tadašnju privrednu strukturu koja se stvarala i razvijala pre i tokom devedesetih godina.

Ključne reči: Kontingenti, Barijere, Liberalizacija, Dampinške cene.

Abstract: The paper presents the change of the economy under the influence in the last 20 years in a limited market such as Serbia. In that way, we point out the huge influence of inconspicuous and insufficiently known measures adopted by the authorities after the revolution of 2000 until today. The first of the measures that completely changed the country's economy is the abolition of contingents. The impact of this change changed the overall economic situation and disrupted the economic structure that was created and developed before and during the 1990s.

Keywords: Contingents, Barriers, Liberalization, Dumped prices.

1. UVOD

Kako bi stvorili prikaze uticaja promena u privredi, u uvodu ćemo se osvrnuti na pojmove koji će biti osnova za prepoznavanje promena i ekonomsku situaciju koja je u to vreme vladala. Prvi pojam je **kontingent** koji predstavlja unapred ugovorenu količinu robe za uvoz ili izvoz. U vremenu od 1990. do 2000. godine, kontingente je izdavalo Ministarstvo trgovine i turizma i ono je imalo za cilj da ograniči uvoz strane robe, kako bi domaća proizvodnja imala prednost ili šansu za uspeh na tržištu. Sa druge strane, pomoću kontingentnog uvoza na tržištu se pojavljivala roba visokog kvaliteta sa visokim cenama, tako da su kupci ipak mogli da je kupe na našem tržištu. Na taj način, domaća proizvodnja je imala uzor za korekciju kvaliteta i tehnoloških procesa koji su bili najbolji u svetu. Domaća privreda, koja je opstala uprkos **ekonomskim sankcijama** i **hiperinflaciji** uspevala je da se polako razvija proizvođači širok spektar roba, kako poluproizvoda (uglavnom državna preduzeća), tako i gotovih proizvoda (privatne kompanije).

Pojam **barijere** ili blokade i ograničenja država je podizala tamo gde je želela da sačuva velike, a tromerke sisteme koji zapošljavaju veliki broj zaposlenih, što u kooperativi, i to u glavnim pogonima. Na taj način, pravila je uglavnom štetu kupcima koji nisu mogli da se snabdeju boljim proizvodima od naših. Najjasniji primer za to je kragujevačka Zastava koja je tokom devedesetih

¹ Kneza Mihaila 42, Smederevo, Srbija

imala skromnu proizvodnju, a celokupno stanovništvo je zabranom uvoza polovnih automobila i zbog velikih taksa na nove automobile, bilo prinuđeno da vozi većinom te zastarele modele. To ipak nije pomoglo Zastavi da se prilagodi situaciji i da u proizvodnju uvede modele koji bi pratili novu tehnologiju i zahteve kupaca. Tako je društvo nosilo teret ovih blokada, plaćajući tu neracionalnu poslovnu igru u kojoj je tržište ograničeno samo na domaće proizvode.

Pojam *radničko samoupravljanje* vezano je za pojam *jednopartijski sistem* koji odražava ekonomski sistem u bivšoj SR Jugoslaviji do devedesetih do kada je državnim, javnim i društvenim preduzećima rukovalo radništvo u izabranim kadrovima. Dok je bilo jednopartijskog sistema, selekcija kadrova se vršila prema sposobnostima, te su na rukovodeća radna mesta još uvek dolazili kadrovi koji su se već dokazali na nižim zadacima. To je proizvelo uspešne kolektive koji su radili krupne projekte i u inostranstvu, na Bliskom i Dalekom Istoku, u nezavisnim zemljama širom sveta i u Rusiji, pa čak i u SAD-u (projekat YUGO). Dobri kadrovi su na taj način praksom stizali do rukovodećih mesta i to je napravilo razliku između naših preduzeća i onih koji su opstajali u zemljama istočnog fronta. U vreme kada je Jugoslavija zbog dobrog vođe Josipa Broza Tita imala jak uticaj u svetu, kako na nesvrstane, tako i na zemlje oba bloka, ova pozicija je obilato korišćena da se razvijaju poslovi više nego što bi to moglo biti da smo nastupali bez ovog uticaja. Naši proizvodi nisu mogli da pariraju onim sa Zapada jer tehnološki i procesno nismo samostalno usavršavali proizvode, već smo išli na kupovinu licenci, koje su ograničavale razvoj proizvoda ili smo svoje proizvode branili barijerama. Retki su bili proizvodi koji su se takmičili ravnopravno na svetskom tržištu (Elan, Yugo Amerika).

Istraživanje i razvoj novih proizvoda nije bilo dovoljno dobro organizovano u preduzećima, te se dešavalo da mi i posle isteka roka licenci na proizvodima ništa ne menjamo, ako ne kupimo novu licencu. To je naše proizvode tehnološki ostavljalo na repu svetskog tržišta, a naše prodavnice su bile pune zastarele robe. Međutim, sa raspadom SR Jugoslavije i uvođenjem *višepartijskog* sistema prestala je sprega jednopartijskog sistema i samoupravljanja. Na rukovodeća mesta javnih i državnih preduzeća postavljani su partijski članovi, čime je ukinuta prirodna selekcija i uvedeno pravilo da je bitna pripadnost partiji, a ne znanje i sposobnost. Na ove negativne promene nadovezale su se *međunarodne sankcije* koje su otežale poslovanje cele privrede, jer su zabranjivale rad svim kompanijama koje su radile u inostranstvu, uvoz repromaterijala, sirovina, energenata, gotovih proizvoda i nove tehnologije, izvoz naših proizvoda i na taj način ograničile tržište domaćim preduzećima. Uz sve to, pod uticajem ratova koji su se vodili u okruženju, krenula je i *hiperinflacija* koja je narušila finansijski i fiskalni sistem zemlje, da bi 1999. godine usledilo i *bombardovanje Jugoslavije od strane NATO alijanse* koje je nesagledivo razorilo privredu i infrastrukturu zemlje. Na kraju je došlo do *političkih promena* kada nastaje ekonomski period koji posmatramo.

Stanje privrede pre posmatranog perioda od smene vlasti 2000. godine, u Srbiji je bilo sledeće: Takozvana „mala“ privreda je izgradila kapacitete i proizvode u mnogim oblastima. Najbolji kadrovi iz državnih, društvenih i javnih preduzeća su svoja prethodno stečena znanja primenila u svojim preduzećima i stvorila nebrojeno mnogo velikih, srednjih i malih privrednih kolektiva koja su uspešno gradila svoj put. Sa druge strane, od društvenih i državnih preduzeća opstala su vitalna preduzeća koja su se u datim okolnostima *zaštićenog tržišta* prilagodila smanjenom tržištu, kvalitetno odgovarajući na zadate zahteve tržišta. Privreda je uspela da održi na stotine takvih preduzeća koja su krčila put do novih, boljih vremena i uslova. Nijedno od tih preduzeća nije koristilo 100% svojih kapaciteta, ali je uspevalo da zajedno sa narastajućom privredom, koja je bila preduzetnička, formira svoje izmenjenje usluge, poluproizvode ili proizvode. Svima je trebalo osveženje i olakšanje privrednih uslova koji su se očekivali sa promenom vlasti.

2. LIBERALIZACIJA TRŽIŠTA NAKON POLITIČKIH (DRUŠTVENIH) PROMENA U SRBIJI 2001. GODINE

Nakon političkih promena, nastala je uslovljena liberalizacija tržišta ka Srbiji i liberalizacija tržišta uopšte na srpskom tržištu od strane propisa koji su štitili domaću proizvodnju. U isto vreme Evropska unija je dozvolila uvoz nekih dobara iz Srbije da bi podstakla i ohrabrila naše otopljanje, tj. liberalizaciju prema njenim proizvodima. Tako je Evropska unija ukinula carine na sve industrijske i poljoprivredne proizvode koji se izvoze iz Srbije u EU, sem malih izuzetaka. Usledilo je ukidanje kontingenata sa naše strane. Međutim, mi nismo mogli da ukinemo segmentirano kontingente, već smo to učinili prema svima. Ovo obaranje barikada iskoristili su uvoznici da bi u zemlju uvezli ogromnu količinu jeftine robe iz Turske, koja nije deo Evropske unije i gde ne važe pravila fer poslovanja. Tako je nagrnula roba sa fingiranim sniženim cenama da bi se plaćala simbolična carina na nju. To je pravilo poremećaj na tržištu, jer se uz domaću proizvodnju na tezgama našla roba jeftinija i do 40%. Ovo je mnoge proizvođače gotovih proizvoda nateralo da ugase svoj pogon, a da započnu distribuciju turske robe. To je smanjilo posao državnih i društvenih preduzeća koja su se bavila proizvodnjom poluproizvoda za domaće tržište (koža, tekstil, pozamanterija, đonovi i sl). Najveći pritisak je bio na industriju kože, obuće i tekstila. Već od početka 2003. godine na tržištu Srbije pojavila se ogromna količina gotove robe iz Kine. Ova zemlja je u to vreme radnu snagu plaćala od 20-50 dolara mesečno, te je njihova roba bivala jeftinija i do 20 puta. U Srbiju su ulazili kontejneri robe sa 40.000 pari obuće za 4.000 eura. Tako je ulazna cena proizvoda bila oko euro, dok je domaća proizvodnja po paru iznosila u proseku oko 20 eura. Količina uvezene robe je bila enormna i ubrzo su kineski proizvodi preplavili domaće tržište. Svi proizvođači gotovih proizvoda su se našli u problemu kako da nastave proizvodnju u takvom okruženju, pa je za manje od godinu dana ugašeno 95% pogona, a time i sva državna i društvena preduzeća koja su proizvodila poluproizvode za domaće tržište. Mali broj preduzeća koja su opstala na tržištu, imala su razrađenu liniju proizvoda koje su plasirali u Evropsku uniju. Nastao je efekat „spržene zemlje“, kompletna privatna i državna privreda koja se bavila tekstilom, kožom i obućom, plastikom i sličnim gotovim proizvodima prestala je da radi. Čitavi gradovi su, kao Novi Pazar, Kragujevac, Pančevo ostali bez posla i zarade. Ovo se ne nalazi u biltenima Zavoda za statistiku, jer se gro te robe inače prodavalo na crno, te je njihov nestanak sa tržišta ostao nezapažen. Na tržištu Srbije preko noći su se otvorile kineske robne kuće i trgovine koje su prodavale njihovu robu. Sa druge strane, veliki broj preduzetnika koji su se bavili trgovinom ili proizvodnjom navedenih proizvoda, a zapošljavali radnike koje nisu prijavljivali, prodavali su robu koju nisu evidentirali i za istu nisu plaćali PDV, počeli su da zatvaraju svoje firme. Za statistiku to su bile *firme fantomi*. O ovoj pojavi niko nije javno pisao. Uporedo sa nestajanjem domaće proizvodnje koju je zamenila roba iz Kine sa *dampinškim cenama* krenula je privatizacija domaće državne i društvene privrede. Od toga su izuzeta javna i državna preduzeća od posebnog interesa, kao što su elektroprivreda i železnički transport. Sve ostalo je prodato na tenderima ili direktnom prodajom sa stranim kupcima (NIS, JAT). Preduzeća poput cementara i duvanske industrije najlakše su našla kupce iz inostranstva. Preduzeća koja su imala problema sa tržištem, a imala su dobre proizvode (Železara Smederevo, RTB), našla su kupce u direktnoj pogodbi posle propalih tendera. Mnoga preduzeća su otkupili domaći preduzetnici, zbog poslovnog prostora u gradovima i zbog vrednog zemljišta, bez obaveze da zadrže radnike i proizvodnju. Postoje i mnoga preduzeća gde su domaći privrednici sačuvali radnike, pogone i proizvodnju uz restruktuiranje proizvodnje (Milan Blagojević Smederevo), ali ima i mnogo onih koji ni do danas nisu našli kupca. Mnogi njihovi bivši radnici su vraćeni na Biro rada, ostali su pronašli posao ili su penzionisani. Skoro kompletna stara preduzeća su nestala sa tržišta posle stečaja i tenderskih prodaja i postala su groblja u nekadaš-

njim industrijskim zonama gradova. Malo njih su poslužile kao magacini ili hale za braunfield investiranje novih privrednih pogona. Za sve to vreme, pokušaj upravljanja od strane partijskih kadrova doveo je do loših rezultata i mnogobrojnih korupcijskih afera. Ova negativna selekcija kadrova doprinela je opštem lošem stanju državne i društvene privrede. Društvena privreda je preregistrovana u državnu.

Pre svetske ekonomske krize krenulo se sa subvencionisanjem stranih investitora koji su dobijali finansijske i druge ustupke kako bi preselili svoju proizvodnju ovde. Gradovi su opremali industrijske zone, oslobađali od taksi, davali na korišćenje čak i nove hale, dok je država davala finansijske nagrade za zaposlenog radnika i u slučajevima braunfield investicija isplaćivala otpremnine za viškove radnika. Ovo je polako davalo dobre rezultate. Sa druge strane, bankarstvo u Srbiji je potpuno izmenjeno. Nestale su banke koje su finasirale nekadašnju privredu. Na taj način ukinuta su dugovanja privrede prema njima, ali i depoziti uspešnih preduzeća. Ubrzo su u ekspozituru i filijale ovih ugašenih banaka ušle strane banke. Iako je ovih banaka bilo mnogo više, konkurencija nije donosila niže, već više kamate na oročena sredstva i na kredite. Mala privreda nije dobijala povoljne kredite, jer su ove banke kreditirale samo strana preduzeća i stanovništvo. To je promenilo vlasničku strukturu privrede. Vlasništvo nad privrednim subjektima na početku promena je bilo u rukama države i domaćih preduzetnika, a danas je dobar deo privrednih subjekata, koji uspešno posluju, u stranim rukama.

Preduzetnici su, zbog raznih testova i maćehinskog odnosa države prema njima, slabo razvijali svoje programe a mnogi još uvek posluju u sivoj zoni. Tako vlast još uvek ne zna koliko je zaposlenih radnika u sivoj zoni i koliko je utajenog poreza, doprinosa i taksi. Posebno se ne zna koliko je sredstava izgubljeno od fingiranih dokumenata na carini, jer se snižavaju cene uvezene robe i do 20 puta.

Kada je reč o poljoprivrednoj proizvodnji tu se radilo drugačije. Zemlja je pretežno ostala u domaćim rukama. Iako nije vraćena ranijim vlasnicima, gradovi i opštine tenderima daju zemlju u zakup lokalnim poljoprivrednicima. Liberalizacija je kod poljoprivrednih proizvoda trebalo da otpočne u fazama 2009. godine i da se svake godine smanjuju carine koje su štatile domaće proizvođače. Ona nije striktno sprovedena, tako da je domaća poljoprivreda sačuvala i ojačala svoje kapacitete i nije izgubila vlasništvo nad zemljom. Organizovanje zadruga, otkupnih stanica i izgradnja kapaciteta hladnjača omogućili su poljoprivrednicima plasiranje njihovih proizvoda tako da je danas Srbija veliki proizvođač voća povrća, žitarica, mesa i mesnih prerađevina, mleka i ostalih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda. U poslednjih nekoliko godina država pomaže otvaranje zadruga, obnovu mašina, protivgradne zaštite, navodnjavanja, proizvodnju voća i povrća, pokriva štetu od poplava, požara i posledica gradonosnih oblaka.

Poseban odnos od 2015. godine država ima prema turizmu, aktivacijom vaučera za domaće goste, izgradnjom ski staza, podrškom seoskom turizmu, što je dovelo do velikog rasta prihoda. Razvoj raznih turističkih manifestacija širom Srbije doprinele su da neke postanu svetski poznate i da privlače goste iz celog sveta.

3. ZAKLJUČAK

Napuštajući privredu protekcionizma, Srbija se suočila sa jakom konkurencijom (dampingškom), koja je napravila veliku štetu gaseći sve proizvodne kapacitete koji su opstajali i razvijali se uz zaštitu od neloyalne konkurencije. Zaštita je bila prenaplašena, tako da smo činili medvedu uslu-

gu mnogim državnim i društvenim preduzećima koja se nisu prilagođavala promeni tehnologije, smanjenju troškova poslovanja, inovacijama kako poluproizvoda i proizvoda, tako i procesa proizvodnje. To je toliko oslabilo preduzeća da, po ukidanju protekcionističkih mera nisu imali adekvatan odgovor na ponudu stranih konkurenata. Sledilo je gašenje ili preuzimanje od stranih konkurentskih kompanija, koje su smanjile broj radnika, donele novu savremenu tehnologiju i nove procese poslovanja. Na taj način, jedan broj radnika je našao uhlebljenje u novim kompanijama, ali je celokupan profit ostao u rukama stranaca. Oni su dobili kompletnu infrastrukturu, pogone i obučene radnike kao jeftinu radnu snagu, plaćajući za njih nekad i marginalnu cenu.

Primer je prodaja Železare Smederevo američkoj firmi US Steel, koja je prodana tajnim pregovorima bez tendera, za marginalnih 22 miliona dolara, što je nekoliko stotina puta manja vrednost od one koju je imala u trenutku kupovine tehnologije. Iako statistika ne beleži promene, pošto u nju zbog izuzetno izraženog rada na crno nisu zahvaćene industrijske grane proizvodnje tekstila, kože, obuće i poluproizvoda (veliki broj proizvodnih pogona za državu nije postojao, nije proizvodio i nije imao zaposlene, iako su imali po nekoliko stotina radnika), one su se desile. 95% ovih pogona zbog ove promene na tržištu se ugasilo, a sa njima i svi pogoni državnih i društvenih preduzeća koja nisu imala za koga više da proizvode. Preostalih 5% preduzeća su nastavila proizvodnju za strano tržište, koristeći uvozne sirovine i poluproizvode. Ova drastična promena nije nigde zabeležena, jer niko nije smeo da iznosi problem. Svi su proizvodili, ne plaćajući državi svoje obaveze. Iz ovoga se može zaključiti da su pojedine barijere gde su industrijske grane pratile tehnologiju i usavršavale svoje proizvode zbog toga što su se takmičile na unutrašnjem tržištu, pogrešno ukinute što je dovelo do potpunog urušavanja i gotovo nestajanja ovih privrednih grana. Službe inspekcije, koje su trebale da pronađu sve te proizvodne firme nisu bile dovoljno revnosne da to i učine. Time bi statistička slika bila jasnija, a budžet daleko puniji. Uz nju su nestala sva mala i mikro preduzeća i preduzetnici koji su se bavili prodajom ove robe u svojim buticima i prodavnicama obuće, uglavnom na crno, bez izdavanja fiskalnih računa. Na njihovo mesto došli su Kinezi sa svojim mega šopovima u kojima su prodavali obuću i tekstil sa mnogostruko nižim cenama.

Dodatan problem je nastao zbog „štimovanja uvoznih papira“ prilikom carinjenja ovih proizvoda što je dodatno marginalizovalo njihove troškove i umanjivalo cenu proizvoda u radnjama. Na sve to možemo dodati i tradicionalno nefikasno kontrolisanje od strane inspektora i činjenicu da su ovi strani preduzetnici oslobođeni od obaveze da izdaju fiskalne račune i da prijavljuju radnike. Na taj način i danas država gubi ogroman priliv od carina, doprinosa za zaposlene i PDV-a. Da nije toga, vlasti bi prepoznale problem koji je ostao nezapažen. Na kraju, najveći broj zaposlenih je ostao bez posla. U industrijskim granama koje nisu razvile svoje procese i proizvode, a imali su jake zaštite od stranih proizvoda, skidanjem barijera ostale su bez posla jer njihovi proizvodi nisu mogli da izdrže utakmicu koja se razvijala na slobodnom tržištu Evrope. Tako je tržišno bolestan deo naše privrede nestao jer se nije prilagođavao promenama, za vreme deset godina izolacije sve do bombardovanja zemlje.

Problem je višeslojan, ali mogu se izvući neki zaključci. Tehnologija proizvodnje, procesi i sami proizvodi u tom desetogodišnjem periodu nisu menjani, a nije bilo moguće kupovati novu tehnologiju, patente. Poseban problem je bio u odlivu najboljih kadrova koji su vodili firme ili usavršavali proizvode i procese. Na njihovo mesto su dolazili partijski kadrovi nedovoljno umešni da se upuste u tržišnu borbu. Moramo zaključiti da je partijsko kadrovanje donelo velike probleme u radu privrede uopšte i da su slabi rezultati održavani samo u *monopolskim uslovima* kakve su stvorila javna preduzeća. Preobimna zaposlenost, veliki troškovi i gubici ravnjani su na zatvore-

nom tržištu podizanjem cena proizvoda. Ova negativna selekcija hiruški je presečena ukidanjem barijera, a da pomoći za naša oslabljena preduzeća nije bilo. Prepušteni su surovom tržištu na kome su opstajali samo oni koji su razvijali svoj proizvod ili koji su ostali zaštićeni monopolima. Mnoga preduzeća su se dokapitalizovala i pronašla svoje tržište u novim uslovima. Sa druge strane, ostala su preduzeća koja nisu bila spremna, jer nisu gradila svoje brendove, proizvode, tehnologiju i procese. Postepeno, uz velike olakšice, u zemlju je ulazila nova tehnologija kroz strana preduzeća koja je popunjavala prazninu nastalu iza propasti nekadašnjih preduzeća.

U svakom gradu Srbije i dalje je mnogo napuštenih hala u kojima su se gradili složeni proizvodi (vagoni, traktori, kombajni, tenkovi, vojna industrija, razne mašine, motori i dr.). U industriji koja se bazirala na poljoprivredu, opstala su preduzeća koja su proizvodila već dobro brendirane proizvode, i privredna gazdinstva koja su snabdevala megamarkete, hladnjače, otkupljivače i izvoznike. Ovde je ukidanje blokada trajalo mnogo duže, a zakon nije dozvoljavao da strane kompanije budu vlasnici zemlje. Tako je poljoprivreda mnogo bolje prošla, a sa njom i sva predaivačka industrija koja je gradila svoje proizvode.

Na kraju, zaključujemo da je ukidanje barijera i kontingenata bilo neophodno, da bi prevelo prvrednu na nove tržišne uslove, ali da je u slučaju industrijskih grana kao što su tekstil, koža i obuća, to učinjeno naglo bez podrške domaćim proizvođačima što je uništilo već dobro razvijene grane. Skinute su barijere i one koje bi zaštitile proizvođače od nelojalne konkurencije ili dampinških cena, usled čega smo ostali bez desetine hiljada radnih mesta. Ova neopreznost dodatno je urušila kompletnu privredu i snizila bruto nacionalni dohodak, poslala mnogo ljudi na Biro rada i oslabila tržište koje je ostalo bez domaćih proizvođača i domaćih trgovaca (butikaša), a preduzetnici koji su dobro razvili svoje proizvodne pogone prestali su time da se bave.

4. POJMOVNIK

Kontingent je pravilnik o uvozu robe po osnovu carinskog kontingenta. Korisnik carinskog kontingenta podnosi ministarstvu finansija (ranije trgovine) pismeni zahtev za odobrenje carinskog kontingenta za uvoz robe. (1)

Kontingenti predstavljaju količine, odnosno vrednosti robe koje je moguće uvesti u toku određenog perioda. Obim, odnosno vrednost kontingenata, utvrđuje vlada određene zemlje. (2)

Međunarodne ekonomske sankcije. Međunarodne sankcije su u pravilu nenasilne akcije koje određene države preduzimaju protiv drugih država kako bi ih prisilile na promenu pojedinih aspekata spoljne i unutrašnje politike koje drže neprihvatljivim. Po tome da ih preduzima jedna država ili međunarodna organizacija dele se na uniteralne ili multilateralne. Ekonomske sankcije se obično odnose na zabranu trgovine najčešće vezanu za oružje, hranu, lekove i goriva. (3)

Dampinške cene: Damping podrazumeva prodaju određene robe na stranom tržištu po cenama nižim od normalnih tržišnih cena, da bi se pobedila konkurencija na stranom tržištu. (4)

Damping: Prodaje robe po ceni ispod normalne vrednosti u cilju osvajanja novog tržišta ili ostvarivanja većeg obima prodaje robe na određenom tržištu, poznata je po imenom “**damping**”.

Damping, kao strategija prodaje proizvoda, neće naneti štetu domaćoj industriji ako je visina carinskih stopa na tom nivou da neutrališe efekte sniženja cene ispod njene normalne vrednosti.

Međutim, svaki izvoznik će se truditi da nivo sniženja prodajne cene ispod normalne vrednosti, (odnosno dampinška marža), bude tolika da postojeći nivo carinskih stopa nije dovoljan da zaštiti domaću industriju. (5)

Barijere za ulazak na tržište se vezuju za monopolske tržišne strukture, odnosno stanje na tržištu na kome učestvuje jedan privredni subjekat koji posluje pod uslovima i po ceni na koje ima znatan uticaj. Načelno, monopolsko organizovanje je dopušteno, ali samo ukoliko pozitivno utiče na efikasnost privređivanja smanjujući troškove proizvodnje robe, kada je zapravo reč o postojanju prirodnih monopola. Ipak, savremeni oblici monopolskog organizovanja pokazuju sklonost ka sticanju ekstraprofita, koncentraciji kapitala monopoliste, te samim tim i umanjanju nacionalnog blagostanja. Stoga je neophodna intervencija države kroz brojne regulatorne mere i osnivanje nadležnih tela zaduženih za nadgledanje i očuvanje konkurentskih tržišnih odnosa. Vršeci ove svoje makroekonomske funkcije, država sprovodi antimonopolsku politiku, a da bi bio ostvaren postavljeni cilj, očuvana konkurentnost na tržištu i podstaknuta preduzetnička inicijativa, antimonopolska politika mora biti uravnotežena i dovoljno fleksibilna, ni previše stroga ni previše blaga. (6)

Hiperinflacija je inflacija koja je potpuno van kontrole, stanje kada cene veoma brzo rastu dok valuta gubi svoju vrednost. (7)

Radničko samoupravljanje je oblik radničkog odlučivanja u preduzećima, u kojem radnici sami biraju i odlučuju (oko pitanja kao što su briga o korisnicima, opšte metode proizvodnje, planiranje, podela rada i sl.), umesto vlasnika ili tradicionalnih nadzornika koji su radnicima naređivali šta učiniti?, kako to učiniti? i gde to učiniti?. Radničko samoupravljanje je vrlo čest model odlučivanja koji se koristi u onim delovima ekonomskog sistema gde postoji zajednička imovina kao što su radničke zadruge, radnička veća, participativna ekonomija (radničko dioničarstvo), i slični aranžmani u preduzeću, gde se radi bez vlasnika (gazde). Donošenje odluka se ne odnosi na konsultovanje svih zaposlenih za bilo koji mali problem, jer bi to bilo dugotrajno i neefikasno. Primeri iz dosadašnje prakse, pokazuju da se samo velike odluke donose od strane svih zaposlenih tokom sastanaka radničkog veća, dok male odluke donose oni koje su radnici ovlastili da ih sprovode i vrše koordinaciju s ostalima i slede generalne crte dogovorenog. (8)

Jednopartijski sistem je autoritativni i totalitarni oblik državnog uređenja sa jednom političkom partijom koja postavlja sve državne funkcionere iz svojih redova i vrši uticaj na sve delove društva. U najvećem broju slučajeva druge partije bivaju stavljene van zakona. (9)

Višepartijski sistem je društveno-političko uređenje koje dozvoljava osnivanje i delovanje više od jedne političke stranke koje imaju kapacitet da dođu na vlast samostalno ili u koaliciji. Ovaj sistem ohrabruje formiranje više različitih zvanično priznatih grupa koje se generalno zovu političke partije. (10)

Bombardovanje Jugoslavije od strane NATO alijanse ili Nato agresija bila je završna faza rata na Kosovu i Metohiji koja je trajala od 24. marta do 10. juna 1999. godine. Intervencija NATO-a je izvršena bez odobrenja Saveta bezbednosti zbog optužbi da srpske snage bezbednosti vrše etničko čišćenje kosovskih Albanaca. (11)

Političke (društvene) promene Naglašena je razlika između promene režima kao oblika političke vlasti i promene društvenog sistema kao celokupne promene osnovnih podistema, društve-

nih institucija i društvenih odnosa. Kada je reč o promeni režima, govori se o ireverzibilnosti povratka na autokratski režim. (12)

Liberalizacija tržišta nakon političkih promena: Ključna faza u procesu tranzicije u Jugoslaviji 2001. godine je liberalizacija. Ona podrazumeva proces smanjivanja trgovinskih barijera, kako na internom, tako i na eksternom nivou, kao i slobodno formiranje cena na tržištu (pre svega u zavisnosti od ponude i tražnje). (13)

Monopolski uslovi. Monopoli kao vid tržišnog uređenja privrede su situacije kada je privreda organizovana tako da u njenim delovima (granama) postoji jedan ili nekoliko glavnih ponuđača, nasuprot velikom broju potencijalnih kupaca. Ovde treba naglasiti da se termin monopol upotrebljava u širem žargonu, tj. ponuda je koncentrisana na jednog ili mali broj ponuđača, mada prava definicija monopola glasi da postoji samo jedna ponuđač. (14)

LITERATURA

- (1) <http://www.pravno-informacionisistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/ministarstva/pravilnik>
- (2) Milorad Unković. Međunarodna ekonomija, Univerzitet Singidunum, Beograd, str. 243, 2010.
- (3) https://sh.wikipedia.org/wiki/Me%C4%91unarodne_sankcije
- (4) Milorad Unković. Međunarodna ekonomija, Univerzitet Singidunum, Beograd, str. 244, 2010.
- (5) https://commercium.rs/Spoljna_trgovina-219/group_id=Damping-120
- (6) Jovana Brašić. Institucionalne barijere za ulazak na tržište Republike Srbije i potencijalna konkurencija, Univerzitet Union, Beograd, str. 118, 2016.
- (7) <https://sr.wikipedia.org/sr-ac/hiperinflacija>
- (8) <https://sr.wikipedia.org/wiki/radničko-samoupravljanje>
- (9) <https://sr.wikipedia.org/sr-ac/jednopartijska-država>
- (10) <https://sr.wikipedia.org/sr-ac/višepartijski-sistem>
- (11) <https://sr.wikipedia.org/sr-ac/NATO-bombardovanje-SRJ>
- (12) Zagorka Golubović. Karakter društvenih promena u Srbiji 2001. godine, Deo biltena sa drugog godišnjeg skupa politikologa Jugoslavije, Fakultet političkih nauka, Beograd, str.72, 2001.
- (13) Petar Veselinović. Ekonomija-privredni sistem i tranzicija, Univerzitet Singidunum, str. 55, 2010.
- (14) Dragovan Milićević. Sajt: Makroekonomija-Monopoli u srpskoj privredi, Beograd 2009.